

SELETUSKIRI

Vabariigi Valitsuse protokollis märgitava otsuse “Riikliku programmi “Eesti looduslikud pühapaigad” koostamise algatamine” eelnõu juurde.

Looduslikud pühapaigad – hiied, pühad puud, allikad, ohvrikivid, ohvriaiad, ristipuud jm – on Eesti rahva ajaloo ja kultuuri oluline osa. Olles läbi sajandite ilmestanud meie looduskeskkonda ja kultuuriruumi, moodustavad nad unikaalse mälestistegrupi, milles väljenduv mitmekihiline ja keerukas kultuuripärand sisaldab nii looduslikke kui materiaalse ja vaimse kultuuri tahke: ajaloolisi, arheoloogilisi, usundilisi, folkloorseid, etnoloogilisi, keskkondlikke ja ökoloogilisi väärtusi. Tegemist on meie pärimuskultuuri keskse ja siduva nähtusega, mis on aastasadade kestel mõjutanud inimest kõige laiemas mõttes.

Looduslikud pühapaigad moodustavad eestlaste aastatuhandete taha ulatuva kultuuritraditsiooni lahutamatu osa. Samas on traditsioonide säilimine ja taastamine oluline tasakaalustatud ja jätkusuutliku arengu tagamisel nii kogu ühiskonna jaoks kui ka piirkondlikul ja kohalikul tasandil. Maailmakultuuri lõimuv eesti kultuur vajab pidepunkte, mille ümber taasluua ja mõtestada rahvuslikku identiteeti. Meie traditsiooniliselt looduslähedase maailmavaate ja pärimuskultuuri säilitamisel ning tutvustamisel on pühapaikadel suur hariduslik ja kasvatuslik tähtsus. Konkreetsete paikadega seotud kohapärimuse ja traditsioonide järjepidevuse säilitamine aitab väärtustada kodukohta, hoida paikkondliku kultuuripildi omanäolisust ja mitmekesisust ning tugevdada selle kaudu meie rahvuskultuuri tervikuna.

Eesti looduslikud pühapaigad kujutavad endast laiemal taustal silmapaistvalt erilist ja haruldast nähtust: õhtumaises kristlikus Euroopas on samalaadsed muistised ja nendega seotud kultuuritraditsioon üldreeglina ammu unustatud. Vanade traditsioonide tavatult kauane püsimine tuleneb Eesti perifeersest asendist, samuti siinse ühiskonna pikaajalisest polariseerumisest maarahvaks ja võõra keele- ning kultuuritaustaga ülemkihiks.

Hinnanguliselt on 19. sajandil alanud rahvapärimusliku kogumistöö tulemusena meie teadusasutustesse, arhiividesse ja muuseumidesse talletatud andmeid enam kui 2500

looduslikust pühapaigast. Kogutud arvukad materjalid on laiali eri institutsioonide andmekogudes, nendega seotud pärimus on suures osas läbi töötamata, puudub ühtne kõikehõlmav andmebaas. Kultuurimälestiseks on tunnistatud 447 looduslikku pühapaika, loodusmälestiseks u 50 (andmed võivad selles osas olla puudulikud). Seega on tänase seisuga riikliku kaitse all umbes 500 pühapaika. Objektide nimekirjad – vt lisad 2 ja 3.

Riigi tähelepanu looduslikele pühapaikadele on olnud ebapiisav, mistõttu puudub rahuldav ülevaade nende arvust, paiknemisest ning seisukorrast, samuti säilinud looduslikest, ajaloolistest, arheoloogilistest, usundilistest jt väärtustest. Nappide finantsressursside ja koosseisude tõttu on inventeerimata osa maastikul lokaliseeritud ja riikliku kaitse alla võetud paikadest. Puudub ka õiguslik regulatsioon, mis käsitleks pühapaiku terviklike kultuurilis-looduslike mälestistena, sealhulgas rahvusliku mälu kandjatena.

Möödunud sajandite jooksul on võõrvõimud meie looduslike pühapaiku järjekindlalt kahjustanud ja hävitanud ning nendega seotud traditsioonide järgimist repressiivsete meetoditega maha surunud. Nõukogude okupatsiooni perioodil viljeldud ekstensiivne põllumajandus hävitas või kahjustas suurt hulka põlistest hiie- ja ohverdamiskohtadest, maaparandusest ja kaevandamisest tulenev põhjaveerežiimi rikkumine viis paljude ohvriallikate kuivamisele. Asustuse järjepidevuse katkemise ja urbaniseerumise tõttu on tänaseks kadumas pühakohtadega seotud elav pärimus ning traditsioonilised väärtushinnangud.

Ülaltoodust tulenevalt pole kohalikes, maakondlikes ja riiklikes arengukavades ning planeeringutes võimalik looduslike pühapaikadega piisavalt arvestada. Suur hulk teadaolevaid pühapaiku on halvas seisukorras, kuna senine maakasutus ja kaitsekorraldus pole neid vastavalt käsitlenud. Pühapaikadesse suhtumist iseloomustab sageli teadmatus ja hoolimatus. Üha sagenevad juhtumid, kus kohalikud omavalitsused ja maaomanikud kavandavad ja korraldavad tegevusi, mis kahjustavad ja/või hävitavad pühapaikades säilinud väärtusi.

Kooskõlas Põhiseaduses riigile pandud kohustusega tagada eesti rahva ja kultuuri kestmine läbi aegade, on Riigikogu poolt vastu võetud Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste üks peaesmärk eesti rahvuskultuuri traditsioonide kestmine (RT I 1998, 81,

1353). Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste järgi on kultuuri riiklikul rahastamisel prioriteetseks tegevuse sisu ja rahvuskultuuriline tähendus. Samuti pöörab riik erilist tähelepanu teatud piirkondadele omaste ainulaadsete, eriti aga kadumisohus olevate kultuurinähtuste säilitamisele.

Eesti Vabariik on ühinenud ka Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsiooniga (RT II 1995, 10, 53), mis rõhutab riigipoolse rahalise toetuse vajadust kultuuri- ja looduspärandi väljaselgitamiseks, kaitseks, säilitamiseks, populariseerimiseks ja edasiandmiseks järeltulevatele põlvvedele. Sama põhimõtte sisaldub ka Muinsuskaitseseaduses (RT I 2002, 27, 153) ja Looduskaitseseaduses (RT I 2004, 38, 258).

Tagamaks looduslike pühapaikade ning nendega seotud kultuuriliste ja looduslike väärtuste säilimist, taastumist ja kasutamist tänapäeval, on süsteemne riiklik lähenemine kogu küsimustekompleksile vältimatu. Seetõttu on vajalik käivitada hiite ja teiste looduslike pühapaikade riiklik programm koostöös ministeeriumite, kohalike omavalitsuste, teaduslike asutuste, usuliste ühenduste jt kodanikeühendustega. Programmi koordineerimine ja rakendamine toimub Kultuuriministeeriumi, Keskkonnaministeeriumi ja Siseministeeriumi ühistöös.

Eesti looduslike pühapaikade riikliku programmi lähtekohtade ettevalmistamiseks moodustati kultuuriministri käskkirjaga 11.02.2005 nr 49 vastav töögrupp koosseisus: Agne Trummal (Muinsuskaitseameti peadirektor, töögrupi esimees), Andres Heinapuu (Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koja esindaja), Ahto Kaasik (Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koja vanem), Ants Kraut (Muinsuskaitseameti järelevalveosakonna peainspektor arheoloogiamälestiste alal), Ilme Mäesalu (Muinsuskaitseameti järelevalveosakonna peainspektor ajaloomälestiste alal), Anton Pärn (Kultuuriministeeriumi asekanstler kultuuriväärtuste alal), Mari-Ann Remmel (Eesti Kirjandusmuuseumi teadur), Ringo Ringvee (Siseministeeriumi usuasjade osakonna peaspetsialist), Urve Sinijärv (Keskkonnaministeeriumi looduskaitseosakonna spetsialist), Toomas Tamla (Eesti Ajaloomuuseumi direktor), Heiki Valk (Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti juhataja).

Ettevalmistav töögrupp jõudis järgmistele seisukohtadele:

1. Riikliku programmi "Eesti looduslikud pühapaigad" väljatöötamiseks moodustada Kultuuriministeeriumil vastav töögrupp, kuhu kaastakse laialdasi huvigruppe – kodanikeühendused nagu Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda, Eestimaa Looduse Fond, riigiasutused nagu Kultuuri-, Keskkonna- ja Siseministeerium, vajadusel ka Rahandusministeerium, teadusasutused nagu Tartu Ülikool, Maaülikool, Eesti Kirjandusmuuseum, lisaks Maaomavalitsuse Liit ja Muinsuskaitseamet – ning eraldada finantsid töögrupi töö jaoks.
2. Kavandatava riikliku programmi raames käsitleda looduslikke pühakohti vastavalt käesoleva seletuskirja lisa 1 loetletud rühmadele (vt lisa 1 – programmi objektid).
3. Programmi kestvuseks kavandada kümme aastat (alates 2007. aastast).
4. Ettepanekud esialgseks tööde loeteluks ja ajagraafikuks (täpsustuvad programmi väljatöötamise käigus):

	Tegevus	Aeg
1.	Kontrollimist vajavate teadete koondandmebaasi koostamine erinevate andmekogude põhjal	2007-2008
2.	Kaitsepõhimõtete väljatöötamine ja seadusandluse täpsustamine	2007-2010
3.	Projekti väljundandmebaasi mudeli ja inventariseerimismetoodika väljatöötamine	2007
4.	Välitööd (ettevalmistamine, objektide lokaliseerimine ja inventariseerimine maastikul) ning nende käigus kogutud andmete vormistamine ja sisestamine projekti väljundandmebaasi. Töö toimub maakondade kaupa.	2008-2015
5.	Inventeeritud objektide kategoriseerimine, kaitse- ja kasutusrežiimi määratlemine	2008-2015
6.	Pühapaikade korrastamine ja tähistamine	2008-2016
7.	Pühapaikade tutvustamine ja väärtustamine meedias ning haridussüsteemis	2007-2016
8.	Pühapaiku tutvustavate piirkondlike publikatsioonide sari ¹	2009-2015
9.	Kogutud andmete teaduslik analüüs (folkloristika, ajalugu, arheoloogia, botaanika jt) ja lõpp-publikatsiooni (vt punkt 10) ettevalmistamine	2014-2015
10.	Koguteose "Eesti looduslikud pühapaigad" ² publitseerimine	2016

¹ Regionaalsed populaarsed pühapaikade ja nendega seotud pärimuse tutvustused (nt "Virumaa pühapaigad").

² Põhjalik artiklikogumik, kogu Eesti ainest hõlmav teemadepõhine süvaanalüüs.

5. Programmi maksumuseks arvestada 35 miljonit krooni.
6. Finantseerimisgraafik koostada vastavalt programmi täitmiseks vajalike tööde mahtu ja ajagraafikut arvestades.
7. Programmi eesmärgid on järgmised:
  - 1) ülevaate saamine programmi objektide arvukusest, paiknemisest ja nende olukorra hetkeseisust (seda nii üksikobjektide kui komplekside, samuti mingi kompleksmuistise raames pärimuse põhjal esile kerkivate üksikobjektide) tasandil;
  - 2) objekte puudutavate õigusaktide analüüs ja täiendamine ning pühapaikade kaitse alla võtmise ja kaitsmise kriteeriumite välja töötamine;
  - 3) säilinud pühapaikade võtmine riikliku kaitse alla;
  - 4) pühapaikade korrastamine ja tähistamine;
  - 5) pühapaikade ja nendega seotud kultuuri- ja looduspärandi tutvustamine ning väärtustamine;
  - 6) pühapaikade ja nendega seotud traditsiooni teaduslik uurimine.

Programm on võimalik ette valmistada 2006. a. oktoobriks.